

U vječnome će spomenu biti pravednik¹

Slovo u čast Mati Ujeviću, *pravedniku među narodima*

Bonaventura DUDA

Sažetak

Mate Ujević je poznati hrvatski enciklopedist i leksikograf koji se zajedno s blagopokojnim kardinalom A. Stepincom za drugoga svjetskoga rata zalagao za spašavanje Židova te tako zaslužio medalju »pravednika među narodima«.

Čast mi je što ove večeri u ovoj dvorani *Hrvatsko–izraelskoga prijateljstva* mogu progovoriti o blagopokojnom Mati Ujeviću kojega je *Jad Vašem*, Memorijalni muzej žrtava holokausta u Jeruzalemu, prije godinu dana — točno 31. siječnja 1994. — posmrtno proglasio »pravednikom među narodima«.²

Progovaram kao čovjek, franjevac, svećenik, Hrvat. U ovim danima cijeli svijet, a osobito izraelski narod — u svojoj Svetoj zemlji i po cijelom svijetu — obilježava 50. obljetnicu pada i oslobođenja najzloglasnijega logora smrti u Auschwitzu–Birkenau koji je simbol vlasti tame i zla u XX. stoljeću. Stoga, na početku svojeg slova, izražavam duboko poštovanje — svoje i svih nas — svim žrtvama holokausta, s izrazom ljudske i kršćanske solidarnosti s cijelim izraelskim narodom, napose s onima koji s nama dijele zajedničku nam domovinu Hrvatsku.

S posebnim poštovanjem spominjem također ime Matina spasenika blagopokojnoga Manka Behrmanna. Obadvojica sada blagoslivlju ime Božje u svijetu Božje transcendencije. Izražavam zahvalnost pokojnikovoj kćerci, makar neprisutnoj, gospođi Vesni r. Behrmann koja je posvje-

1 Ps 112,7

2 Slovo izgovoreno u Zagrebu prigodom proglašenja Mate Ujevića »pravednikom među narodima«. Mate Ujević, hrvatski enciklopedist i leksikograf, rodio se 13. srpnja 1901. godine u Krivodolu, južna Hrvatska. Završio je srednju školu u Splitu, a potom je u Zagrebu i Ljubljani studirao hrvatski jezik i komparativnu književnost. Pisao je feljto-ne, poeme i kritike u raznim časopisima. Bio je i glavni urednik časopisa *Luč*. Kao mladi učitelj u srednjoj školi došao je na ideju pisanja Hrvatske enciklopedije. Napustio je učiteljevanje i posvema se posvetio pisanju i organiziranju rada oko *Hrvatske enciklopedije* čiji je prvi svezak izašao uoči drugoga svjetskoga rata. Na žalost, do sada je izašlo samo pet svezaka. Poslije rata, 1950. godine, radi u *Leksikografskom zavodu*, zajedno s M. Krležom. Bio je urednik *Pomorske enciklopedije* i *Bibliografije časopisa*. Umro je 1967. godine. Mate Ujević je bio izvrstan organizator. Pomagao je ljudima u raznim situacijama i na različite načine. Zajedno se s blagopokojnim kardinalom Stepincom za drugoga svjetskoga rata zalagao za spašavanje Židova.

dočila za Matinu pravednost, dodajući da je gospodin Manko gotovo svakoga dana spominjao Matino ime, ističući i dodatnu njegovu gestu: što mu je platio put u prvu domovinu svih Izraelaca — u Izrael.

Iako sam se s blagopokojnim Matom Ujevićem susreo tek jednom, negdje g. 1951. ili g. 1952. (i to je bilo radi jedne intervencije), poznata mi je njegova »fama«, dobar glas — do danas, na žalost, u domovini još uvijek zapretan, neotkriven. Bio je on čovjek čista formata, vjernik dubokih životnih uvjerenja i opredjeljenja, proživljen Kristov poklonik i učenik franjevačke intonacije, istaknuti hrvatski kulturni djelatnik jedinstvene inicijative — stvaralac *Hrvatske enciklopedije* koja se, u nemilim okolnostima, poslije nastavila u »Hrvatskom leksikografskom zavodu«. Treba naglasiti da se upravo u kontekstu *Hrvatske enciklopedije* rodilo prijateljstvo i spasilačka inicijativa između Mate Ujevića i Manka Behrmanna, a poslije i drugih ugroženih.

Drugi, upućeniji od mene, govorili su o Mati Ujeviću enciklopedisti, ne izostavljajući dakako i njegov osobni »image«, jer je nemoguće odijeliti u njemu čovjeka i kulturnoga djelatnika, kršćanina i enciklopedista. Ipak, ja progovorio bih koju riječ upravo o nutarnjoj strani njegove čvrsto građene osobnosti.

Njegov dobar poznavatelj, mogu reći i duhovni privrženik, iako s distancom jedne generacije, bio je fra Zorislav Lajoš, moj neprežaljani, prerano preminuli subrat i kolega, sâm »ujevićevih« kvaliteta. On mu je napisao nekrolog u *Glasi koncila* (1967., br. 2, str. 7.). Treba pripomenuti da je smrt ovoga pravednika u dnevnom tisku jedva popraćena, a u Zavodu, kojemu je posvetio sve svoje energije, nije bio počašćen uobičajenom komemoracijom. Pišući, dakle, svoj nekrolog Mati Ujeviću, Zorislav Lajoš ga naslovljuje, smijemo danas reći, njegovom životnom lozinkom: »Ne tražimo mač, nego srce!«

Te su riječi uzete iz važnoga deklarativnog napisa mladoga Mate Ujevića, bijaše mu tada tek dvadeset i četiri godine. Napisao ga je kao uvodnik jubilarnom broju *Luči* kojoj bijaše urednikom (1925., god. XX, br. 9/10, str. 206.–212.; naš odlomak na str. 211.–212.). *Luč* je bila, kako u podnaslovu svakoga broja stajaše, »kulturno–socijalni list za đake« katoličkog usmjerenja, pod lozinkom: »Bog — Narod — Socijalna pravda«. U tom deklarativnom tekstu, koji — gledajući danas u retrospektivi — pokazuje čvrstu konzistenciju mladoga i »staroga« Mate Ujevića, važne su i početne distance, a nadasve susljedne instance. Evo teksta:

»Doći će ljudi i reći nam: šta ste učinili? Što ćemo im mi odgovoriti? Možda oni, koji ne žive u duševnoj zajednici s nama neće, na prvi mah, znati odgovoriti ono najvažnije. Ovi će odgovoriti (od čega se Mate Ujević na svoj način distancira): stvorili smo ljude koji će za Crkvu u vatru i vodu; drugi će reći: tu su naši ljudi koji ispravno shvaćaju političku situaciju; treći će velikim žarom pričati o laicima–apologetama; četvrti će po-

kazati na korjenite katolike koji ne prave kompromise ni s kakvim protivnikom i stoga luče svjetlo od tame.

Daleko su svi ti od istine prave. (I sada dolaze Ujevićeve instance. — op. p.) Mi smo išli za tim, ideal naš je u stvaranju društva koje svoj moral crpi iz kršćanstva i koje osjeća jedinstvenost mističnoga tijela opće Crkve, Bogom upravljene. To društvo nije bojovna četa; ono mora biti povezano ljubavlju i razumijevanjem za bol čovječanstva, za čovječju dušu, za sve što čovjeka čini čovjekom i da — praktično proživljavajući u sebi Kristovu nauku — donose u život ljepotu djela, svježinu misli, plemenitost osjećaja, dubinu srca i širinu pogleda. Ne tražimo mač, nego srce.«

Da to nije bio tek proplamsaj mladenačkoga srca, koji je uostalom i kao takav lijep i obavjestan, dokazuje sud što će ga mnogo kasnije o Mati Ujeviću donijeti čovjek, rekli bismo drugih osvjedočenja. Josip Horvat, autor knjige *Živjeti u Hrvatskoj* (Zagreb, 1984., str. 334.) o njemu, među ostalim, piše: »Svoju je toleranciju znao dokazivati i na djelu (...) uspjevši složiti u jednom zadatku (u *Hrvatskoj enciklopediji* i poslije u Leksikografskom zavodu) i liberalne i klerikalce, marksiste i radićevce.«

A u ono čemerno ratno doba u Hrvatskoj, kako je nedavno posvjedočila Matina kći dr. Iva Birtić-Ujević (koja se osobito založila za prvu pravedničku promociju svoga plemenitoga oca): »Kad bi se umoran vraćao kući nakon posla, on bi, da ohrabri sebe i nas, govorio: 'Hrvatskoj su potrebni ljubav i rad, a ne mržnja'« (*Slobodna Dalmacija* od 5. srpnja 1994.).

Moja riječ želi biti kratka. Stoga prekidam dalja razmišljanja. Prisjećajući se danas čovjeka, erudita, kršćanina Mate Ujevića, podsjećam na roman André Schwartz-Barta *Le dernier des justes* (Posljednji pravednik), Paris, Seuil, 1959., str. 157. Dopustite mi da malko dramatiziram. Pročulo se da umire posljednji pravednik. Nitko na vijest nije ni trepnuo, pa se više nije ni znalo što je pravednost, a kamoli da bi za to tko mario. Ipak, neki dječak, Hebrej, shvati da umire nešto posljednje. Dotrči umirućemu: »Gospodine, kako se biva pravednim?« — »Dječače, idi, uči od sunca: ujutro izađe, navečer zađe, a za sobom ljudima ostavi dan!« Doista, nauk dostojan starih »hassidim«.

Duboko sam radostan i sretan što u svijetu postoji institucija kao *Jad Vašem* u Jeruzalemu, koja, na svoj način, njeguje kult *pravednosti*, a u isto vrijeme i kult *zahvalnosti* što je posestrima *pravednosti*. Taj kult pravednosti treba poopćiti i uvriježiti po cijelom svijetu, pa dakako i u nas, u Hrvatskoj.

Kao Hrvat, katolik, franjevac, čovjek — zahvaljujem *Jad Vašemu* na ovom velikom posmrtnom proglašenju Mate Ujevića »pravednikom među narodima«. On odsada u Memorijalnom muzeju žrtvama holokausta u Jeruzalemu ima svoju spomen-ploču, a njegova obitelj prima medalju s natpisom: »Tko spasi samo jedan život, spasio je svijet.«

Zahvaljujem gospođi Vesni r. Behrmann na njezinu svjedočanstvu za Matinu pravednost, što je također dio kulta pravednosti. A vama, potomcima Mate Ujevića, sinovima i kćerima: Ana, Iva, Marija, Frane, Klara, Jakove, Hela... vama, sa svima vašima i njegovima, naše najiskrenije čestitke, ponos i radost.

Ova večer u Hrvatsko–izraelskom društvu pojačava i produbljuje vez između Jeruzalema i Zagreba, između Izraela i Hrvatske. Radujemo se što je tim odlikovanjem počašćeno dosada još četrdesetak građana Hrvatske. A u isto vrijeme zasađuje kult pravednosti i ovdje, među nama, u Hrvatskoj. Stara je naime riječ: »*Justitia regnorum fundamentum — Pravednost je temelj država!*«

»Pravedan je Jahve i pravednost ljubi — čestiti će gledati lice njegovo«, piše u Psalmu 112,7. Postoje u Svetom pismu atributi koji se pridaju Bogu jedinomu, i nikomu više. A drugi se opet pridjevaju i Bogu i Božjim ljudima. Takav je atribut pravednost. Pravedno Bog želi i hoće da njegov pobožnik bude pravedan. A pravedan je čovjek koji njeguje dva lika iste religioznosti: bogoljublje i čovjekoljublje. Pravednik je bogoljubnik i čovjekoljubnik. Takav bijaše Mate Ujević. Slava mu!

THE JUST MAN WILL STAY IN THE ETERNAL MEMORY (Ps112,7)

*Inscription in the in honour of Mate Ujević
»the just man among the peoples«*

Bonaventura Duda

Summary

Mate Ujević is the well-known Croatian encyclopedist and lexicographer who, during the World War II, together with the cardinal A. Stepinac of blessed memory, plead for the rescue of the Jews and thus deserted the medal of the »just man among the peoples«.